

ГЕНЕАЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Володимир Кривошея

●

ДО ПИТАННЯ РОДОВОДУ ХМЕЛЬНИЦЬКИХ

У генеалогії Хмельницьких більше загадок, ніж відповідей. Залишається дискусійним питання походження батька гетьмана Михайла. Ще на початку століття кращий знавець архівів з цього питання І. Каманін довів, що Михайло Хмельницький з'явився на Чигиринщині десь у 70-80-х роках XVI ст. і вважав, що родом він був із київської міщанської общини (що ніяк не заперечує його шляхетного походження). У новітній фундаментальній монографії, присвяченій життю Богдана Хмельницького, це питання не розглядається, але автори стверджують, що він походив із західноукраїнського регіону¹. Сучасники ж вважали його вихідцем із Молдавії. Без якихось нових документальних знахідок дуже важко дослідити це питання.

Українська історіографія майже ніколи не цікавилась матір'ю Богдана. Брак джерел, здавалось би, назавжди поставив крапку на інформації про цю жінку. Після загибелі першого чоловіка мати Богдана Хмельницького одружується вдруге з Василем Ставецьким. Цей шлюб однозначно свідчить про її шляхетне походження. Рід Шишок-Ставецьких був споріднений з такими відомими родинами, як Дідовичі-Трипільські, Проскури. У неї від цього шлюбу був син Григорій.

Григорій Васильович Ставецький з Чигирини вийшов у 1647 році з вдовою козачкою Якушковою Агаповою. Його дружина від першого шлюбу мала чотирьох дітей: Івана (бл. 1634-1649-?), Гафію (бл. 1639-1649-?), Онікія (бл. 1641-1649-?), Параску (бл. 1646-1649-?). Як бачимо, вдовою вона стала близько 1646 р. у віці щонайменше 28 років. Її ж другий чоловік повинен був мати приблизно такий же вік. Після переходу до Білгорода дружина Григорія Ставецького народжує уже спільну дитину - Федора (бл. 1647-1649-?).

Щоправда, відомий архівіст та історик І. Каманін поставив під сумнів інформацію про загибель батька Богдана у 1620 р. Опираючись на свідцтво одного зі синодиків, він вважає, що мати гетьмана уже як схимонахиня Марфа (Михайлиха Хмель) померла у 1619 р. А це означає, що чоловіка вона втратила до цього часу. Проте більшість сучасних дослідників цієї версії не приймає. Суперечить цьому і її другий шлюб, в поминальнику вона була б названа Василюха Ставецька. Враховуючи, що вона народила у 1595 р.

(Богдана) і близько 1620 р. (Григорія), то дату її народження слід віднести десь до 1575-1579 рр.

Подружжя Хмельницьких мало синів Богдана, N (був у 1648 р. полковником Сосницьким), можливо, Захарія, доньку N, другу доньку N – за Проскуренком.

N Михайловича Хмельницького слід шукати за реєстром 1649 р. у полковому товаристві Чернігівському, оскільки полк Сосницький став сотнею і пізніше увійшов до цього територіального формування. І, дійсно, у полковому товаристві фіксується Юсько Хмельницький. Це, в свою чергу, дає підстави вважати його братом Богдана³.

N Михайлівна була одружена з Бережецьким, мали сина Прокопа. З жовтня 1648 р. маємо звістку, що в “городе Нежине урядник козачей атаман, запороского гетмана Хмельницького племянник, Прокоп Бережицкий”⁴. У подальшому Прокіп відомий як полковник Чигиринського полку.

N Михайлівна мала з Проскуренком сина Андрія - козака Баклиської сотні (?-1649-?)⁵. Рід Проскуренків мав досить міцні позиції у сотнях Баклиській (Іван, Андрій, Фесько) і Боровицькій (сотник Іван, козак Юсько) Чигиринського полку, у значному військовому товаристві зустрічаємо Яцька Проскуренка. Очевидно, Андрій був сином або Яцька, або Івана.

Першою дружиною Богдана стала Гафія Сомко. Народилася вона щонайпізніше 1608 р., рік одруження десь близько 1623 р. Відомий український дослідник Я. Дашкевич вважає, що вона померла десь між 1645-1647 рр., “ближче до долішньої межі”⁶.

Її рідний брат Яким потім стане сотником, полковником Переяславським, наказним гетьманом. Поминальний ряд одного з синодиків роду Якіма Сомка Хмельницького такий: Яким, Семен, (Катерина закреслена), Семен, Тетяна, Тетяна, Яків, Прокіп, Самійло, Марія, Палажка, **Параска**, Тимофій, Данило, Федір, Іоан, Свдокія, Настасія, Василь, Ірина, Параска, **Василь**. Те, що розшифровка цього ряду дозволяє на місце батька Якіма ставити Семена, настановує на думку, що Семен Сом - посол до Москви у 20-х роках XVII ст. - і був батьком Якіма і Гафії Сомків. Племінниця Богдана Хмельницького і донька Якіма Сомка Параска Якимівна вийшла заміж за майбутнього сотника Воронківської сотні (1676-1682) Переяславського полку Івана Дмитровича Берла. Син Василь Якимович згаданий у листі полковника переяславського Л. Полуботка ще у 1682 р.⁷.

Богдан і Гафія Хмельницькі мали синів Тимоша, Юрія, Григорія. Є свідчення про те, що Григорій помер немовлям, проте невідомо, коли. Якщо це сталося до жовтня 1651 р., то сім'я в такому разі мала чотирьох синів. Бо у Корсунь прибули три сини Богдана.

1) Тиміш Богданович. Історики наводять різні дати народження (1630, 1632, 1635). Я. Дашкевич вважає: “Шлюб Тимоша з Розандою (Роксандою), дочкою молдавського господаря Васіле Лупу, мабуть, албанця за національністю - шлюб, вимушений збройною рукою в Ясах 1652 р., - свідчить про династичні плани цілком переконливо. Далекоглядна політична комбінація цього шлюбу полягає не лише у претендуванні Тимоша на молдавський престіл, але й способі поєднання - шляхом посвоячення - з фактичним правителем Литви, литовським великим гетьманом Янушем Радвілою (Радивилом), що 1645 р. одружився зі старшою сестрою Розанди Оленою”⁸.

2) Юрій Богданович (бл. 1640/1642-1685). Вважається, що народився між 1640

і 1642 рр.

3) N Богданович. До твердження, що про третього “(за джерелом 1651 р.) сина абсолютно нічого не відомо. Треба думати, він помер малолітнім”, додамо, що з синодиків Хмельницьких відомий лише один малолітній син Григорій.

4) Григорій Богданович - помер немовлям.

Доньок було багато.

1) N (бл. 1625-?) за Лук'яном Мовчаном. Подружжя мало сина Федора.

2) Степанида (ран. 1635-1658-?) була за полковником могилівським Іваном Нечаєм (з 1650 р.)

3) N (?-1649-?) - дружина Павла (очевидно, Безштанька (?-1649-1655-?).

4) N у 1654 р. вдова по корсунському сотникові Блиську. У силу того, що Блиська ми не зустрічаємо серед старшин і козаків у реєстрі 1649 р., то, можливо, він загинув до 1649 р.

Крім того, чотири доньки гетьмана у 1651 р. були ще незаміжні.

5) Олена (ран. 1641-1660-?). Це її у січні 1656 р. вінчав митрополит Сильвестр Косів з Данилом Виговським, рідним братом генерального писаря Івана. Вони мали синів Юрія і Василя. Після смерті Данила Олена (з 1660 р.) вийшла заміж за майбутнього гетьмана Павла Тетерю. Їх сімейне життя не склалося і як результат - ув'язнення Олени Богданівни. Є дані про її подальший постриг та прийняття уніатства у Вільнюсі. Проте синодики поминають її світським, а не чернечим ім'ям, Олена.

6) N (ран. 1647-?).

7) Марія (ран. 1647-1651-?) одружена з канівським старшиною Іваном Андрійовичем Стороженком. Син старшого полковника Війська Запорозького Іван Стороженко перейшов на Лівобережжя і в Прилуцькому полку став сотником ічнянським (?-1676.02, - 1687), полковник прилуцький (1687- 1692.02.-ран. 1692.07).

8) Катерина (ран. 1647-1651-1657-?). Вона доглядала батька під час його хвороби.

Не виключено, що сотничиха корсунська мала коротке подружнє щастя (1651-1654 рр.), а шлюб з Лук'яном Мовчаном теж стався після 1651 р., у такому випадку кількість доньок зменшується до шести.

Хмельницькі мали 3-4 синів, 6-8 доньок (9-12 дітей), що є звичайним явищем і для сім'ї тих часів. Від другої дружини потомства не залишилося.

Третьою дружиною гетьмана стала Ганна з роду Золотаренків. Цікаву інформацію надає Ю. Мицик. За його даними, під час гетьманування Сомка йому допомагали “сини М. Пушкаря, брат Василь Титаренко, котрий був, до речі, братом мачухи Юрія Хмельницького”. Якщо ця інформація достовірна, то нехитрі генеалогічні дослідження дають такий результат: Гафія Сомко і Ганна Золотаренко - двоюрідні сестри. Безумовно, це твердження вимагає додаткової перевірки.

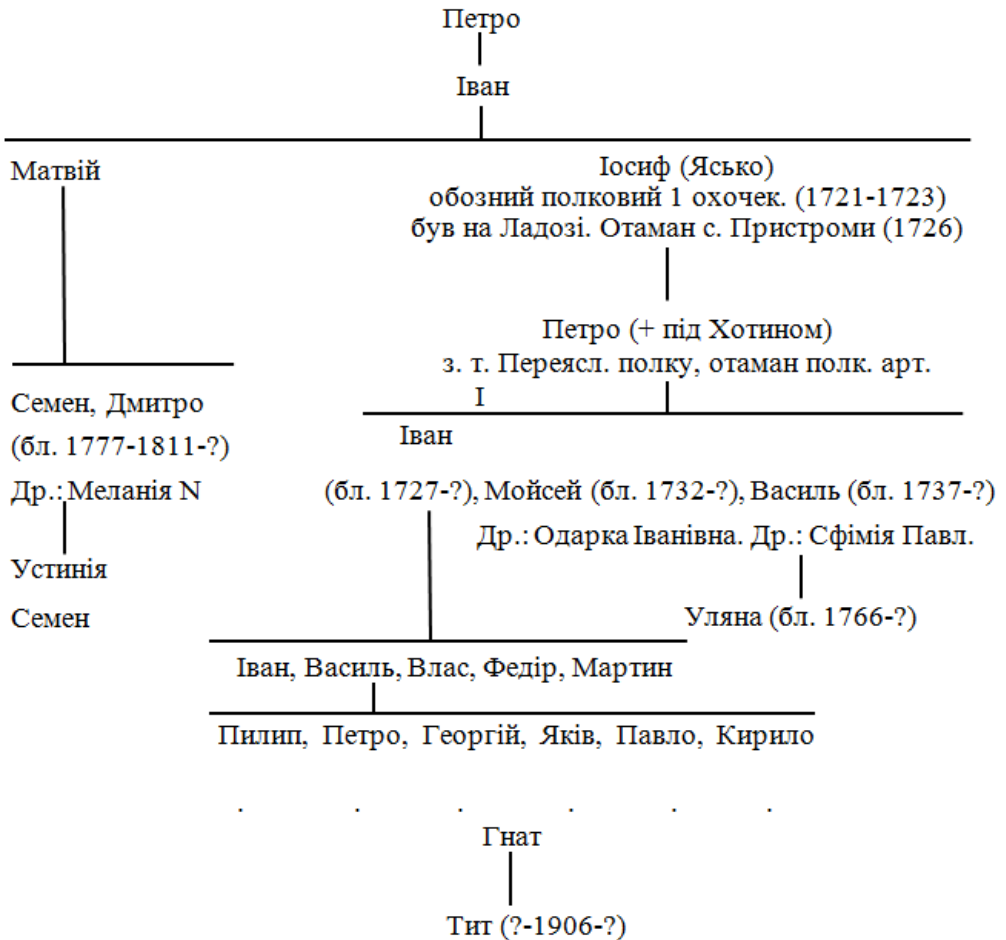
Першим чоловіком Ганни був Яким, від нього мала сина Кіндрата. Вдруге вийшла заміж за Мартина, мала сина Данила. Були сини Стефан, що жив у Корсуні, Осип. На час свого третього шлюбу їй було років 45-48. Від попередніх шлюбів мала декількох дітей, яких усиновив Богдан Хмельницький, і в подальшому вони всі носили його прізвище. Без сумніву, цей шлюб сприяв зміцненню його становища серед старожитного козацтва.

А як же бути з прізвищем Ганни Золотаренко “Пилипиха”? Логіка

підказує, що її другий чоловік Мартин повинен бути Пилипенком. Але де його шукати, цього Мартина Пилипенка? Безумовно, в реєстрі 1649 р. Тоді він міг бути ще живим. Знаючи, що життя Ганни Золотаренко-Хмельницької найтісніше було пов'язане з Корсунем і Переяславом, особливу увагу звернемо на козацькі компути у цих містах. Довго шукати не довелося, у полковому товаристві Переяславському рід Пилипенків представ зразу двома козаками - Іваном і Мартином. Не виключено, що той майбутній полковник Пилипець, в якому дослідники вбачають її чоловіка, і є цей переяславський козак.

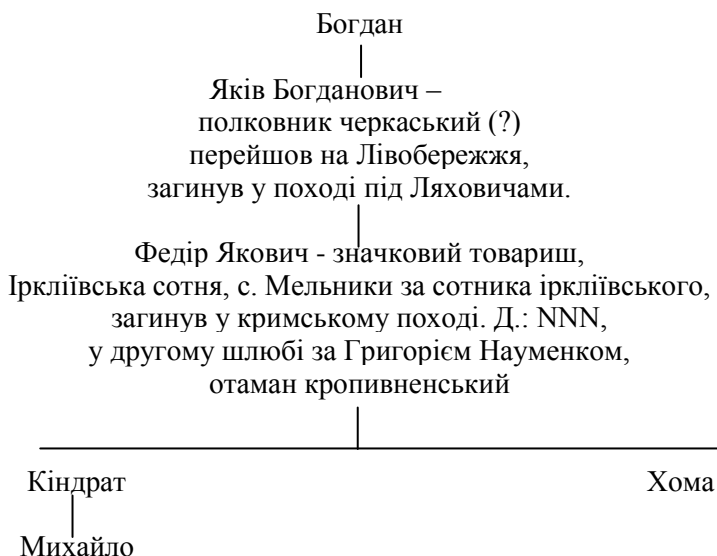
Її онук, син Кіндрата Якимовича. Яків Золотаренко-Хмельницький перейшов на Лівобережжя до міста Прилуки (1686), де очолив місцеву сотню (?-1690-1709), потім став значним військовим товаришем. У 1717 р. взятий до Москви (В. Модзалевський вважає, що в справі мазепинців) і там помер бездітним.

У 1787 р. до родовідної книги Київського намісництва був занесений рід Хмельницьких, які вважались в той час нащадками гетьмана. Ось цей родовід. Все ж про основоположника гілки роду Петра ніякої інформації не маємо (очевидно, це нащадки брата Богдана Юська Хмельницького).

Відомо, що Семен Васильович Хмельницький з цього роду у 1792-1793 рр. опікував маєтності Опанаса Гоголя. Зберігся його родовий герб (не Абданк). Повторення ряду Юсько - Петро - Іван не виключає, що основоположником роду був Яцько.

У Переяславському полку маємо ще одну звістку про рід Хмельницьких. Так, у 1779 р. полковий канцелярист Михайло Хмельницький, просячи надати чин значкового товариша, засвідчив: “пращур Иван Драбович был в 1520 гетьманом над всей Малой Россией, по умеровании осталась наследница сестра его родная ... которая вышедши замуж за гетьмана Богдана Хмельницкого, имела с оным сынов прадеда его....., другого Юрия Хмельницкого, с коих Юрий умре, а Яков по умертвии отца своего был полковником Черкасским, а поженясь имел сына Федора, просителя деда и будучи в... походе под Ляховичами убит, а означенный его дед Федор, оставшийся когда отошла Заднепровская Украина под поляков, тогда оной дед хотя был там, подражавши предкам своим оставя все добра перешел под державу Российскую и жительствовал полку здешнего сотни Ирклиевской в с. Мельниках, отправлял службу в чине значкового товарища, имел двух сынов отца его Кондрата и дядю Фому, будучи командирован за сотника з двухсотенною командою в ... Крымский поход в оном на Чорной Долине вместе с полковником Переяславским Томарою неприятелем убит, а жена его просителя ... оставшись с малолетними сынами Кондратом и Фомою Хмельницкими вышла замуж за другого мужа сотенного отамана Кропивенского Григория Науменка, по которому ... названы Науменками”⁸. Сам Михайло Кіндратович служив при Золотоніському сотенному правлінні (1768-1773), потім полковим канцеляристом, а з 1780 р. - значковим товаришем. Перевірка цієї розповіді вимагає додаткових даних. Родовідна ж цієї гілки така:

Не відомо, до якої з гілок належить Іван Хмельницький (хорунжий (1725), а потім писар сотні крелевецької (1744), Кузьма Хмельницький (у 40 роки XVIII ст. навчався у Києво-Могилянській академії).

Жили ще Хмельницькі в середині XVIII ст. і в Чигирині. Так, з матеріалів Рум'янцевського опису України довідуємося, що у монастирській церкві в селі Кербутівці був священник Тарас, мав у господарстві коня, корову і теля. “Оной священник уроженец области полской города Чигирина звання козачого”.

Орієнтиром в подальших пошуках дослідників можуть слугувати поминальні ряди роду Хмельницьких, які дозволимо собі навести:

Ріл Зіновія Хмельницького: Михайла, Зіновія, Тимофія, черницю Настасію, ієромонаха Гедеона, - Олену, Степаниду.

Ріл Боглана Хмельницького: Зіновія, Данила, Михайла, Гедеона, Василя, Марію, Феодосію, Олену, Данила.

Рід Юрія Хмельницького: Зіновія, Тимофія, нм. Григорія.

Ріл Настасії Хмельницької: Микифора, Якіма, Мартина, Зіновія, черниці Настасії, Осипа, Ланила, Івана, нм. Семена, Семена, Івана, Василя, Харитона, Олексія, Тимофія, нм. Гафію, Ірину, Віру, Гафію, Семена, Павла, Антонія.

Ріл Анлія Хмельницького, Чернігівської губернії с. Кербутивки: ієрея Тараса, Гаврила, Федора, Феодосію, Пелагею.

Загалом досі запирається і петербурзька гілка полв Хмельницьких яких сучасники вважали напалками Боглана. Існує версія про те, що це напалки літей Тимопа Хмельницького. Щоб її підтвердити чи заперечити, слід докладніше дослідити російські архіви.

I коліно

1. Парфентій Хмельницький жив у першій половині XVIII ст.

II коліно

2 (1). Григорій Парфентійович - Прокурор Верхнього земського свлв Новгородського намісництва налвінний радник (1787). Мав дім у Новгороді, а у Новгородському повіті сільце Волосове.

Д: Марфа Давидівна N

3 (1). Іван Парфентійович (1742-1794.2.01) відомий правник свого часу. автор перекладів іноземних праць, які в його редакції потім витримали не одне перевилання. Обер-секретар Сенату, статський радник, царською грамотою 1786 31.12. налане спалкове дворянство і герб Вололів с. Сергіївським і Березняками Орієнбаумського повіту (26 чоловічих і 26 жіночих душ кріпаків).

Д.: Марія Іванівна Леонович (?-1821.13.03) (українка), донька поручика.

III коліно

4 (2). Іван Григорович

- (2). Ольга Григорівна

5 (3). Микола Іванович (1789.11.08-1845.8.09) губернатор Смоленський, губернатор Астраханський, дійсний статський радник, драматург, письменник. Помер неодруженим.

6 (3). Іван Іванович (1794.25.03-1794.3.07)

7 (3). N Іванович

- Надія Іванівна (?-1848.1.09)

Ч.: Дуров, полковник

- Любов Іванівна (бл. 1783-1848.12.06)

Ч.: Сергій Михайлович Шилов, статський радник

- Олександра Іванівна (1786-?)

- Софія Іванівна (1787-?)
- Катерина Іванівна
- Віра Іванівна

Дослідники вважають, що цей рід продовження у чоловічому коліні не мав.

Такі короткі відомості про гетьманський рід якими б хотілося поліпитися з читачами в ювілейні роки початку української революції середини XVII ст. і заснування козацької гетьманської держави.

Джерела та література:

1. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. - К., 1993. - С. 34.
2. Каманин И. М. Эпизоды и деятели эпохи Богдана Хмельницкого // Сыну Украины. Сборник статей по южно-русской археологии, истории и истории словесности, поднесенный заслуженному профессору Императорского Университета св. Владимира Владимиру Бонифатьевичу Антоновичу. - К., 1906. - С. 31.
3. Реєстр Війська Запорозького 1649 року. Транслітерація тексту. - К., 1995. - С. 478.
4. Воссоединение Украины с Россией. Сб. док. - М., 1954. - Т. II. - С. 78.
5. Реєстр Війська Запорозького... - С. 44.
6. Дашкевич Я. Клан Хмельницького - легенда чи дійсність? // Україна в минулому. - К. - Львів, 1992. - С. 82.
7. Мицик Ю. З матеріалів до "Українського дипломатію XVI-XVII ст." // Наукові записки. Національний університет "Києво-Могилянська академія". Т. 3. Історія. - К., 1998. - С. 146.
8. Дашкевич Я. Клан Хмельницького - легенда чи дійсність? // Україна в минулому. - К. - Львів, 1992. - С. 83.
9. Там само. С. 84.
10. Центральний державний історичний архів України. - Ф. 54. - Оп. 1. - Спр. 2695. - Арк. 5.